

**KARŞILAŞTIRMALI EDEBİYAT BİLİMİ ÇERÇEVESİNDE BİR NAZİRE
GELENEĞİ ÖRNEĞİ: ŞEYH GÂLİB'İN NEDİM'E YAZDIĞI "SEN" REDİFLİ
GAZEL**

Doğan EVECEN*

Öz

Modern dünyanın getirmiş olduğu yeni anlayış, eskiyi sorgulamayı gerektirse de aslında eskinin daha iyi anlaşılması için yeni yöntemlerin ortaya konması çabasıdır. Karşılaştırmalı edebiyat bilimi de bu arayışın ya da çabanın ifadesidir. Karşılaştırmalı edebiyat bilimi yöntemiyle başlangıçta sadece iki farklı dile ve kültüre ait eserler incelenebiliyorken, karşılaştırmanın kapsamı genişlemiş ve ulusal edebiyatın aynı ürünleri arasında da bir karşılaştırma imkanı doğmuştur. Bu durum, kültürel birikimin daha iyi anlaşılmasını sağlamakta ve edebi eserlere ait bakış açısını geliştirmektedir.

Klasik Türk edebiyatının yüzyıllar içinde işlenegelen geleneksel yöntemleri, sadece geçmiş dünyanın bir alışkanlığı değil aynı zamanda bir sürecin nasıl yerleştiğini ve işlendiğini de ifade etmektedir. Nazîre geleneği bu yöntemlerden birisidir. Çalışmamızda bir nazîre geleneği örneği olan Şeyh Gâlib'in Nedîm'e yazdığı "sen" redifli gazel, karşılaştırmalı edebiyat bilimi çerçevesinde incelenecektir. Söz konusu gazeller; şairler, edebi çevre ve özellikleri, dış yapı (şekil) özellikleri, ana fikir ve ara fikirler, edebi sanatlar, dil ve anlatım özellikleri üzerinden incelenecektir. Bu başlıklar ortaya konduktan sonra değerlendirme, şairlerin ve eserlerin benzerlikleri ve farklılıkları üzerinden yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Nazîre, Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi, Gazel, Nedîm, Şeyh Gâlib

* Okutman, İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, (Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi) doganevecen@gmail.com

A TRADITIONAL "NAZİRE" WITHIN THE FRAMEWORK OF COMPARATIVE LITERATURE: A GHAZEL WITH A RHYME FROM ŞEYH GALİB TO NEDİM

Abstract

Although the new understanding brought by the modern world of literature seems to make it necessary to question the old, the actual aim is to employ new methods for better interpretation of the old. Comparative literature is the expression of this search or effort. While it was possible in the beginning to examine works in two different languages and cultures using comparative literary methods, in time, the range of comparative studies has expanded and the possibility to compare works of the same genre in a certain country's literature has emerged. This enables a better understanding of the cultural heritage and improves the viewpoint towards literary works.

The traditional methods used for centuries in classical Turkish literature should not be viewed merely as a habit of the old world, it is also an indicator of how a period was established and operated. The tradition of "nazîre" writing is one of these methods. In this study, a sample of this tradition a "Ghazel with a rhyme from Şeyh Gâlib to Nedîm" will be analysed within the framework of comparative literature. The gazals in question here will be examined in terms of the poets, their literary circles, the structure of the two poems, their main and supporting ideas, the figures of speech used in the poems as well as their language and style. The examination that follows this determination of possible headings of comparison will focus on the similarities and differences between the two poets and their works.

Keywords: Nazîre, Comparative Literature, Ghazel, Şeyh Gâlib, Nedîm

Giriş

Arapça bir kelime olan nazîrenin anlamı konusunda birkaç ufak eklemenin dışında hemen tüm araştırmacılar aynı fikirdedir. Nazîrecilik, klasik Türk şiirinin biçimsel olarak yeniliklere açık olmayan yapısı nedeniyle aynı şeyi daha güzel söyleyebilme fikrinden doğmuş bir şiir yazma ve şiirde yetişme yöntemidir. Bu yüzden bir okul ya da akademi olarak da düşünülebilen bu geleneğin yakından tanınması bu anlamda yapılacak olan çalışmaların ve uygulamaların daha iyi anlaşılacağı kanaatindeyiz. Farklı araştırmacılar nazîre için şunları demektedir:

Sevilmiş bir şairin şiirine, aynı vezin ve kafiyyede olmak üzere yazılmış benzer şiir anlamına gelen nazîre...¹ Bir şairin manzum bir eserine (çok zaman gazeline) başka bir şair tarafından aynı vezin ve kafiyyede olmak üzere yapılan benzer.² Kısaca, bir şiirin model alınıp, aynı vezin, kafiye veya redifle yeni bir şiir yazılması, önceki metin yapısının temel taşlarını kullanarak yepyeni bir metin bina etme uğraşı olarak tanımlanabilir.³

118

Bu tanımlar bize nazîrenin yapısal olarak nasıl kurgulandığını gösterse de aslında arka planda çok şey anlatmaktadır. Bir şair tarafından yazılan şiirin örnek alınıp, aynı vezin, kafiye veya redifle yeni bir şiir yaratma uğraşı sadece bir şiir denemesi, şiir provası değildir. Şair olma yolunda önemli bir aşama olan nazîreler, yüzyıllar boyunca bir gelenek oluşturma ve şiirin temel özelliklerini asırlarca yeni temsilcilere öğretme işlevi de görmüştür. Sadece genç şairlerin değil aynı zamanda usta şairlerin de nazîreler yazmış olduğu gerçeği, nazîrenin yalnızca bir amatör işi olmadığını göstermektedir. Tanpınar bu yüzden nazîrenin Osmanlı şiir geleneğinde, bir akademi özelliği gösterdiğini ifade

¹ Mustafa İsen, *Ötelerden Bir Ses*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 1997), s. 326.

² Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca Türkçe Lügat*, (Ankara: Aydın Kitabevi, 2008) s. 813.

³ Mehmet Kalpaklı, "Osmanlı Şiir Akademisi: Nazire", *Türk Edebiyatı Tarihi II*, (İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007), s. 133.

etmiştir.⁴ Çünkü nazîreler birer akademi işlevi görmekte, şairin olgunlaşmasında ve sanatını konuşturmasında çok önemli bir işlev görmektedirler. Buradan hareketle Nazîrenin yazılış nedenlerini ve özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

- 1) Nazîre, beğenilen bir şiirin yeniden yaratılması için bir fırsattır.
- 2) Şair olma yolunda önemli bir pratik niteliği taşır.
- 3) Taklit değil en güzeli yaratmanın hırsı ile daha orijinal manaların bulunmasını sağlar.
- 4) Şairin sanatını pekiştirmesi ve şiir sahasında varlığını tekrar tekrar hissettirmesini sağlar.
- 5) Sanat anlamında zayıf ya da düşünce ve kavrayış anlamında eksik olanın özellikle vurgulanması için bir yoldur.

*"Taklit, sanatın başlangıcıdır. Gerçek sanatkâr, taklitle, öykünmeyle başladığı numunelerin zamanla aslından da üstününü ortaya koyandır ve bu bağlamda nazîrecilik, şüphesiz çok önemli ve faydalıdır."*⁵ cümlelerinde belirtildiği üzere nazîre; kendini yetiştiren, şair olarak tanınmak isteyen ve özgün bir tarz oluşturmaya çalışan kimi şairlerin gerçek kimliklerini kazanmalarını da sağlamıştır. Buradan hareketle nazîrenin Klasik Türk şiirindeki macerasını tahmin etmek zor olmayacaktır. Çalışmamıza konu olan iki gazel de bu tespitlerin haklılığını ortaya koymaktadır. Nazîre geleneği çerçevesinde ortaya konan gazel ve kendi şiir tarzını oluşturmuş bir şairin yeni bir dil ile karşımıza çıkması, geleneğin ne denli önemsendiğini ve bir araç olarak kullanıldığını göstermektedir. Değişen bakış açıları, sürüp giden bir gelenek ve şairin ürünlerine imzasını atması, karşılaştırılacak verileri ortaya çıkarmaktadır.

⁴ Ahmet Hamdi Tanpınar, 19' uncu asır Türk Edebiyatı Tarihi, (İstanbul: Çağlayan Kitabevi, 1976), s. 22.

⁵ M. Fatih Köksal, Sana Benzer Güzel Olmaz-Divan Şiirinde Nazîre, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2006), s. 9.

Dünyanın artık farklı bir mecraya doğru aktığı 19. yüzyıl, edebiyatta da farklı arayışların ve perspektiflerin ortaya konmaya başladığı bir dönem olmuştur. Edebi eserleri inceleme/eleştiri metodlarının geliştirilmeye başlandığı bu dönemin öne çıkan yöntemlerinden birisi de karşılaştırmalı edebiyat bilimi olmuştur. Başlangıçta mutlaka iki farklı dile ait eserlerin karşılaştırılması olarak düşünülen ve uygulanan yöntem, daha sonra milli bir edebiyatın içerisinde de uygulanabileceği şeklinde bir anlayışa da sahip olmuştur. Milli bir edebiyatın içerisinde de uygulanabileceği görüşünü savunan Claude Pichois ve Andre M. Rousseau, "Litérature Comparée" adlı eserinde karşılaştırmalı edebiyatı şu şekilde tanımlamaktadırlar:

*"Karşılaştırmalı edebiyat; analogi, akrabalık ve etkileşim bağlarının araştırılması suretiyle, edebiyatı diğer ifade ve bilgi alanlarına ya da zaman ve mekân içerisinde birbirine uzak veya yakın durumdaki olaylarla edebî metinleri birbirine yaklaştırmayı amaçlayan yöntemsel bir sanattır."*⁶

Benzer doğrultuda ve yönetime dair vurgu yapan Prof. Dr. Gürsel Aytaç, "Karşılaştırma" kavramını edebiyat biliminin bir yöntemi olarak görür. Ona göre:

*"Karşılaştırmalı edebiyatın konusu, millî ya da milletlerarası nitelikte olabilir. Yerli bir eseri yabancı bir eserle karşılaştırmak mümkün olabildiği gibi, yerli bir eseri farklı döneme ait başka bir yerli eserle karşılaştırmak da mümkündür. "Çünkü komparatistiğin esprisi, birden çok eseri çalışma konusu yapmakla bakış açısını genişletmektir."*⁷

Türk edebiyatında karşılaştırmalı edebiyat yöntemine dair çalışmaların ve uygulamaların sayısı oldukça azdır. Klasik Türk şiirine dönük bu anlamdaki çalışmaların yeni verilmeye başlanması, bu

⁶ Andre M. Rousseau ve Claude Pichois, Karşılaştırmalı Edebiyat, (çev. Mehmet Yazgan, İstanbul: MEB Yayınları, 1994), s. 182.

⁷ Gürsel Aytaç, Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001), s. 72.

alandaki eksikliğin/ihtiyacın olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. İki gazelin biçim ve içerik açısından karşılaştırılmasını yaptığımız çalışmamızda, bu konuda yazılmış eserlere müracaat ettik ve karşılaştırmamızda yeni bir yöntem belirlemeye ve uygulamaya çalıştık.⁸

Nazîre geleneği kendi içinde bir karşılaştırma tekniği taşıırken, aynı zamanda değişimi ve farklılığı da ortaya koymaktadır. Buradan hareketle karşılaştırmalı edebiyat biliminin uygulama alanının ortaya çıktığını söylemek yanlış olmayacaktır. Gerek nazîre çerçevesinde gerek klasik Türk edebiyatının hakim olduğu dönemler gerekse farklı yüzyıllar, şairler, şiirler türlerin birbirleriyle karşılaştırması bu yöntemle mümkün olmaktadır.

Bu çalışmada, biri 18. yüzyılında başında, diğeri ise aynı yüzyılın sonunda yaşayan ve her biri kendi dönemine damgasını vurmuş iki isim, ortaya koydukları ürün ile yakından tanımaya çalışacağız. Kendi şiir anlayışını oturtmuş ve şiir geleneğini etkileyen bu iki isim, yazdıkları gazellerle sadece şair olma gereğini yerine getirmemiş, aynı zamanda şiir anlayışlarını da ortaya koymuşlardır. 18. yüzyılda biri daha sonra "Lale Devri" olarak anılacak devirde yaşamış Nedîm, diğeri ise Divan şiirinin son başyapıtının yazıldığı devirde yaşamış Şeyh Gâlib'tir.

⁸ a) Osman Horata v.dğr., *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2003), s. 367.

b) Yavuz Bayram, "Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi ve Bir Uygulama", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 16, (2004): 69.

c) Armağan, Zöhre, "Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi Çerçevesinde İki Hiciv Eseri: Har-nâme ve Sihâm-ı Kazâ" *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 1, (2011): 66.

d) Kaplan Üstüner, "Güler' Redifli Gazellerin Karşılaştırılması", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 28, (2010): 181.

Lale Devri'nin bütün ihtişamını, devletin içinde bulunduğu durumu, sosyal ve siyasi hayatı şiirlerine aksettiren Nedîm, kendine has rindâne üslubuyla farklılığını ortaya koymuştur. Şair, Divan şiirine ait şekil ve muhtevada değişiklikler yaparak kendi sanatını ortaya koymayı başarmıştır. Kendi hayat anlayışının da bir ifadesi olan beşeri aşk, neşe ve eğlence onun en belirgin özelliklerindedir. Mahallileşme akımının önemli bir temsilcisi olan Nedîm, İstanbul Türkçesine ait kelime kadrosunu da oldukça fazla kullanmıştır.

Klasik Türk şiirinin 18. yüzyıldaki diğer önemli ismi olan Şeyh Gâlib, yaşadığı kısa ömre başarılar sığdıran bir şairdir. Klasik Türk şiirinin zirvesi olarak kabul edilmesinin nedeni, onunla beraber Klasik Türk şiirinin misyonunu tamamlayarak şiirin yeni bir kanala akmış olmasıdır denilebilir. Genç yaşında yazdığı Hüsn ü Aşk ve kaleme aldığı divanı, onun başarısının en büyük ifadesidir. Sebk-i Hindi akımından etkilenen ve bu anlayışın önemli örneklerini veren şair, geleneğin tıkanıp gerçeğinden hareketle yeniyi yaratma yolunda önemli açılımlar yapmıştır. Şiirlerindeki derinlik ve tasavvuf düşüncesi yeni bir anlayışın örnekleri olarak Klasik Türk şiirinde önemli bir yerde durmaktadır.

Çalışmamızda incelenecek iki gazel "sen" rediflidir. Biri 18. yüzyılın başında Nedîm tarafından kaleme alınmış, diğer ise aynı yüzyılın sonunda Nedîm'e nazîre olarak Şeyh Gâlib tarafından yazılmıştır. Karşılaştırma, Yavuz BAYRAM'ın karşılaştırmalı edebiyat bilimine dair yazdığı makaledeki önerilerin, çalışmamız kapsamında uyarlanması şeklinde yapılmıştır. Bayram, aşamaları şu şekilde sıralamıştır⁹:

1. Dış yapı (şekil) özellikleri açısından karşılaştırma
2. Edebî tür ve bu türün özellikleri açısından karşılaştırma

⁹ Yavuz, s. 71.

3. Edebî çevre, dönem, saha ve akım açısından karşılaştırma

4. Müellif (şâir/yazar) açısından karşılaştırma

5. Edebî sanatlar, dil ve anlatım açısından karşılaştırma

6. Bakış açısı, anlatıcı ve hayat felsefesi açısından karşılaştırma

7. Konu, tema, mesaj, motif, tip, ana ve ara fikirler açısından karşılaştırma

8. Kültürel ve sosyal yaşantıyla ilgi açısından karşılaştırma

9. Başka disiplinlerle ilişki açısından karşılaştırma

Konun çerçevesine ve içindeki malzemeye dair bir çerçeve çizdikten sonra karşılaştırma;

123

- 1) Şairler,
- 2) Edebi çevre ve özellikleri,
- 3) Dış yapı (şekil) özellikleri,
- 4) Muhteva; ana fikir ve ara fikirler,
- 5) Edebi sanatlar, dil ve anlatım özellikleri esasları üzerinden yapılacaktır.

Çalışmamızın ana eksenini oluşturan gazeller şunlardır:

GAZEL A	GAZEL B
<p>1. Akıbet gönlüm esir etdin o gîsûlarla sen Hey ne câdûsun ki âteş bağladın mûlarla sen</p>	<p>1. Gamzeni kıldın nihân müjgân-ı dil-cûlarla sen Veh ne Rüstemsin ki câdû bağladın mûlarla sen</p>
<p>2. Gamze-i fettânımı koydun ki yıkdı 'âlemi Bahse dalmışken çeh-i Bâbilde câdûlarla sen</p>	<p>2. Hâtem-i lebden cüdâ düşme gönül zülfün görüp Meşk-ı pervâz etme ey hüdhüd piristûlarla sen</p>
<p>3. Böyle çâpük geldin ey hatt-ı siyeh ruhsârına</p>	<p>3. La'l-i nâbindan sor etme çeşm ü ebrûya haber</p>

<p>Var ise pervâza meşk etdin piristûlarla sen</p> <p>4. Ben mi saki olayım bezme dururken sevdiğini Böyle simin saklar billur bâzûlarla sen</p> <p>5. Görmeden mecnunların sahradaki cem'iyetin Sevdiğim meşk-i nigâh eylerdin ahularla sen</p> <p>6. Serv-i dil-cüyumdan ayrı geşt-i gülsen istemem Var yürü istersen ey eşk-i revan cûlarla sen</p> <p>7. Nâzdan hâmuşsun yohsa zebânın duymadan İstesen bin dâstan söylersin ebrularla sen</p> <p>8. Şühürdür tâ şöyle refâtârın ki farketmez bakan Şöyle gitsen serv-i âzâdım akar sularla sen</p> <p>9. Bül-'aceb 'ayyâr-ı efsungersin ey kilik-i Nedîm Çok tabi'at ser-hoş eylersin bu dârûlarla sen</p> <p style="text-align: right;">Nedîm 1997: 103</p>	<p>Hâl-i ehl-i dedi söyleşme o bed-hûlarla sen</p> <p>4. Küfrüne fetvâ verirken vesmenin hatt-ı siyâh İ'tikâdına hâlel verdin bu gisûlarla sen</p> <p>5. Sâlik-i tavr-ı Nedîm oldun bu düşmezdi sana Hem zebân olmaz mısın Gâlib sühan-gûlarla sen</p> <p style="text-align: right;">Şeyh Gâlib 1993: 246</p>
--	--

Günümüz Türkçesi ile Gazel A

- 1) Sonunda o saçlarla gönlümü bağladın. Hey, sen nasıl bir büyücüsün ki beni kıllarla ateşe bağladın.
- 2) Sen Babil kuyusunda büyücülerle bahse dalmışken, bıraktığın fitneci gamzen dünyayı yıktı.
- 3) Ey siyah ayva tüyleri, yüzüne böyle çabuk geldin; uçuş varsa sen kırlangıçlarla çalıştın.
- 4) Sevdiğim dururken meclise ben mi saki olayım; sen böyle billur pazularla gümüş saklarsın.
- 5) Sevdiğim, Mecnunların çöldeki topluluğunu görmeden; sen ceylanlara bakışmayı öğrendin.
- 6) Gönül çekici selvimden ayrı gülşende gezinti istemem; ey gözyaşı nehri sen ırmaklarla yürü istersen
- 7) Nazdan susmuşsun, yoksa dilin duymadan;

Günümüz Türkçesi ile Gazel B

- 1) Sen, gönül çeken kirpiklerinle gamzeni gizli kıldın; Hey sen ne Rüstem'sin ki kıllarla cadı bağladın.
- 2) (Sevgilinin) zülfünü görüp dudağın mühründen uzak kalma! Ey hüdhüd kuşu sen kırlangıçlarla uçma.
- 3) Göze ve kaşa (sevgiliye) haber verme; (onu) lal gibi kırmızı dudağa sor. Ehl-i hal olanlar, sen o kötü huylularla konuşma dedi
- 4) Senin ayva tüylerin kötülüğünü ele verirken, sen o saçlarınla yolundan saptın.
- 5) Nedîm'in tuttuğu yola girdin. Bu sana yakışmazdı. Gâlib (bunu yapmakla) o söz söyleyenlerle (şairlerle) aynı dili kullanmış olmaz mısın?

istesen sen kaşlarla bin destan söylersin.	
8) Sen dikbaşı selvim, akarsularla şöyle gitsen; ta şöyle şendir yürüyüşün ki bakan farketmez.	
9) Ey Nedîm'in kalemi! Çok şaşırılacak zeki bir büyücüsün; sen (yaptığın) bu ilaçla çok tabiat sarhoş edersin.	

1. Şiirlerin Şairleri Açısından Karşılaştırılması

Nedîm	Şeyh Gâlib
1) 18. yüzyılın başında İstanbul'da doğmuş ve burada yaşamış en önemli şairlerinden birisidir.	1) 18. yüzyılın sonunda İstanbul'da doğmuş ve burada yaşamış en önemli şairlerinden birisidir.
2) Asıl adı Ahmed'dir.	2) Asıl adı Mehmed'dir.
3) İyi bir mederese eğitimi görmüştür.	3) İlk eğitimin babasından almıştır. Galata Mevlevihanesi'nde eğitimini devam ettirmiştir.
4) Mahlası hep Nedîm olmuştur.	4) İlk mahlası Es'ad olup daha sonra Gâlib mahlasını kullanmıştır.
5) Çeşitli medreselerde görev yapmış, daha sonra kütüphane görevlisi ve mütercim olarak devlet işlerinde yer almıştır.	5) Devlet görevlerinde bulunmamış fakat Sultan Selim ile yakın ilişki içerisindeydi.
6) Gülşenî tarikatına bağlıdır.	6) Mevlevî tarikatına bağlı olup postnişinlik makamına nail olmuştur.
7) Şiirde aşıkane ve rindâne üslubunu benimsemiştir.	7) Şiirde tasavvufu ve sebki-hindi üslubunu benimsemiştir.
8) Şarkı türünün ilk örneğini vermiş, hece ölçüsüyle şiirler de yazmıştır.	8) Hece ölçüsüyle de şiirler yazmıştır.
9) Şöhretinin zirvesine Sultan III. Ahmed zamanında erişmiştir.	9) Sultan III. Selim zamanında İstanbul'un en tanınmış şairi olmuştur.
10) Osmanlı'nın refah ve eğlence döneminde yaşamıştır.	10) Osmanlı'nın çöküşe geçtiği ve devletin zorluklar içerisinde bulunduğu bir dönemde yaşamıştır.
Eserleri:	Eserleri:
1) Türkçe Divan	1) Türkçe Divan
2) Sahaifü'l-ahbar	2) Hüsn ü Aşk
	3) Şerh-i Cezire-i Mesnevi
	4) Er-Risâletü'l-Behiyye

Benzerlikler:

Her iki şair de aynı yüzyılda İstanbul'da doğmuş ve hayatlarının nerdeyse tamamını İstanbul'da geçirmişlerdir. 18. yüzyılın değişime dönük yüzü iki şairde de kendini göstermiştir. İki şair de şarkı yazmış,

hece ölçüsünü kullanmıştır. Şöhretlerinin zirvelerine bakıldığında ve yarattıkları eserler bakımından, aldıkları eğitimin iyi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Nedîm, Nevşehirli İbrahim Paşa; Şeyh Gâlib de Sultan Selim ile yakın ilişki içinde bulunarak devlete, devlet görevlilerine yakın olmuşlardır.

Farklılıklar:

Aynı dönemde yaşamış olan iki şairin benzer yönlerinden çok farklı yönleri ortaya çıkmaktadır. Nedîm medrese eğitimi almış, Şeyh Gâlib ise eğitimini önce babasından daha sonra çevresinden almıştır. Nedîm, âşıkane ve rindâne gazel tarzını benimserken; Şeyh Gâlib tasavvuf ve sebk-i hindi tarzını benimsemiştir. Nedîm devlette görev alırken, Şeyh Gâlib ise hiçbir devlet görevinde bulunmamıştır. İkisi de farklı tarikatlara mensupturlar. Nedîm, Osmanlı'nın "zevk ve eğlence" dönemi şeklinde adlandırılan "Lale Devri"nde yaşamış, Şeyh Gâlib ise devletin gerilemeye başladığı bir dönemde yaşamıştır. Her iki şair de kendi mahlaslarıyla bilinmelerine rağmen Şeyh Gâlib'in daha önce farklı bir mahlas (Es'ad) kullandığı görülmektedir.

2. Şair ve Şiirlerin Edebi Çevre ve Etkileşimleri Açısından Karşılaştırılması

Benzerlikler:

Şairler belli bir edebi çevre içinde yetişmişlerdir. İyi bir medrese eğitimi gören Nedîm'in amcası Abdürrahman Şeref adlı bir şairdir. Şeyh Gâlib'in babası ve dedesi de kendisi gibi şairdir. Aynı yıllar içinde olmasa da aynı yüzyılı paylaşan her iki şair de gelenekten etkinleşmiş şiir tarzlarını da bu gelenek üzerinden inşa etmişlerdir. Osmanlı'nın içinde bulunduğu siyasi ve sosyal durum edebiyat ortamını da etkilemiş, şairlerin yeni bir şiir tarzı yaratma eğilimi içerisine girmesine

neden olmuştur. Her iki şair de hece ölçüsüyle şiir yazmış ve şiirde yeni bir yolun ilk adımlarını atmışlardır.

Farklılıklar:

Her iki şair aynı gelenekten beslenmesine ve aynı yüzyılda yaşamış olmalarına rağmen benzerliklerinden çok farklılık göstermişlerdir. Mahallileşme tarzını benimseyen ve şiirlerini âşıkane ve rindâne bir üslupla yazan Nedîm'in aksine Şeyh Gâlib, tasavvuf kültüründe yetişmiş olmasının bir sonucu olarak şiirlerini bu zemin üzerine kurmuştur. 18. yüzyılda şiir dünyasına nüfuz eden sebk-i hindi tarzı her iki şairi de etkilemişse de Nedîm bu tarzı şiirlerinde çok fazla kullanmamıştır. Şeyh Gâlib, neredeyse tüm şiirlerine sirayet eden tasavvuf anlayışını sebk-i hindi ile daha derinlerde işlemiş, bu da Nedîm'in daha çok İstanbul Türkçesi ile yazdığı şiirlerine nazaran, şiirlerinin anlaşılmasını zorlaştırmıştır.

Şeyh Gâlib şiir anlayışı bakımından kendisinden çok farklı bir yol izlemesine rağmen Nedîm'den etkilenmiştir. Çalışmamızda yer alan nazîre gazel de bu etkilenmenin en açık örneğidir. Fakat Şeyh Gâlib bu gerçeğin reddi üzerinde ısrar etmiştir. Gazelde geçen;

Sâlik-i tavr-ı Nedîm oldun bu düşmezdi sana

Hem zebân olmaz mısın Gâlib sühan-gûlarla sen

diyerek Nedîm'e nazîre yazmayı kendisine yedirememiş, onu hafif görerek "sühangû" saymamıştır.¹⁰

3. Şiirlerin Dış Yapı (Şekil) Özellikleri Açısından Karşılaştırılması

Benzerlikler:

¹⁰ Hasibe Mazıoğlu, *Nedîm'in Divan Şiirine Getirdiği Yenilik*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1957), s. 43.

Şiirler dış yapı özellikleri açısından oldukça benzer özellikler taşımaktadırlar. Şiir, gazel nazım şekliyle yazılmıştır. Nazım ölçüsü olarak aruz ölçüsü kullanılmıştır. Şeyh Gâlib'in yazdığı gazel, nazîre kurallarına uygun olarak Nedîm'in şiirinde olduğu gibi aruzun Fe'ilâtün (Fâ'ilâtün) / Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilün (Fa'lün) kalıbıyla yazılmıştır. İki gazel de "sen" redifiyle yazılmıştır. Divan şiirinin manadan çok sese dayalı bir zemin üzerine oturtulması, redifin şiirde çok önemli bir unsura dönüşmesini sağlamıştır.

Farklılıklar:

Dış yapı açısından gazellerin beyit sayısı dışında (Nedîm: 9 beyit, Şeyh Gâlib: 5 beyit) bir farklılık görülmemektedir. Bu beyit sayıları aynı zamanda geleneksel olarak kullanılan 5, 7, 9 beyit sayılarının dışına çıkmadığını göstermektedir.

4. Şiirlerin Muhteva, Ana ve Ara fikirler Açısından Karşılaştırılması

Gazellerin Türkiye Türkçesine çevirisi yukarıda yapıldığından bu bölümde sadece muhtevanın, ara ve ana fikirlerin daha iyi anlaşılması bakımında gazellerin kısa açıklamalarına yer verilecek, buradan hareketle bir değerlendirme yapılacaktır.

Gazel A: Nedîm bu gazelinde sevgiliye seslenmiş onun kişilik özellikleri ile ilgili açıklamalarda bulunmuştur. Sevgilinin sahip olduğu saçların güzelliğinden ötürü gönlünün esaret altına alındığını, sevgiliyi büyüler yaparak insanları aldatan ve etkileyen cadılara benzetmiş, etki altına alma bakımından cadılardan bile üstün olduğunu belirtmiştir. Öyle ki cadıların bile yapamadığını yapmış, saçlarıyla ateşi bile bağladığını ifade etmiştir. Sevgili, sahip olduğu gamze (yan bakış), pazu, kaş, boy ve yürüyüş özellikleri sayesinde bütün cihanı yerle bir edecek etkiye sahiptir. Gösterdiği nazın bir sonucu olarak susmayı tercih eden ve aşığa aldırış etmeyen sevgilinin adeta bir su misali yürürken aktığı

ifade edilmektedir. Fakat aşık (Nedîm) sahip olduğu sözün gücü sayesinde herkesi etkileyebileceğini ve en az sevgili kadar etkili bir silaha sahip olduğunu söylemektedir.

Gazel B: Şeyh Gâlib, Nazîre olan bu gazelde, zemin şiirle paralel olarak sevgilinin sahip olduğu kişisel özellikler ve etki gücü üzerinde durmuştur. Şiirde yenilgisiz kahraman olarak bilinen Rüstem'e telmihte bulunarak, sevgilinin onu bile geride bıraktığını ve saçlarla büyü yapan cadıların aksine sevgilinin kıllarla cadı bağladığını ifade etmiştir. Ayrıca şair, sevgilinin dudakları, zülfü, saçları ve ayva tüyleri sayesinde aşığın aklını başından alabilecek bir özelliğe sahip olduğunu, bunlara kapılmamak gerektiğini, bunların aşığı yolundan çıkarabileceğini, esas olanın yoldan uzaklaşmamak olduğunu ifade etmiştir. Son olarak da şair, gazelin sonunda aynı konuyu işlemekten ve tarz bakımından Nedîm'e benzettiği bu gazeli yazmakla aslından pişman olduğunu, adeta bunu kendisine yediremediğini ifade etmiştir.

5. Şiirlerin Edebi Sanatlar, Dil ve Anlatım Açıklarından Karşılaştırılmaları

Benzerlikler:

Nedîm ve Şeyh Gâlib'in yazdığı bu iki gazel geleneksel olarak kullanılan edebi sanatlarla doludur. Edebi sanatların böyle yoğun bir şekilde kullanımı, şiirin doğası gereği içinde birçok söylenmeyi barındırması ile açıklanabilir. İki gazelde neredeyse birbirine paralel olarak kullanılan edebi sanatlar: Mübalağa, tenasüp, teşbih (teşbih-i mücmeli), telmih, teşhis, istifham, istiare ve nida şeklinde sıralanabilir. Ayrıca gazellerin içinde yer alan cadı ve babil kelimeleri ile yapılan telmih sanatı, aynı zamanda "büyü" ritüeli olarak düşünebileceğimiz bir mazmunu da ortaya çıkarmaktadır.

Farklılıklar:

Edebi sanatlar bakımından belirgin bir farklılık göstermeyen gazellerin, farklılıkları daha çok dil ve anlatım bağlamında ortaya çıkmaktadır. Daha çok sehl-i mümteniye yakın bir üslup kullanan Nedîm'in aksine, özelliklerini yukarıda sıraladığımız Şeyh Gâlib'in şiir anlayışına uygun, daha çok sebk-i hindi üslubunun hakim olduğu görülmektedir. Dile getirilmek istenenin daha çok arka planda ve derinlerde olduğu sebk-i hindi üslubu, Şeyh Gâlib'in gazeline bir anlatım aracı olarak sirayet etmiştir. Beyit sayısı da göz önüne alındığında; Nedîm'in gazeline 117 kelimenin 70'i Türkçe iken, Şeyh Gâlib'in yazdığı beş beyitlik gazeline, 70 kelimenin 33'ü Türkçedir. Nedîm'in gazeline 9 Farsça ve 1 Arapça tamlama varken; Şeyh Gâlib hiç Arapça tamlama kullanmamış, 7 Farsça tamlamaya yer vermiştir. Beyit ve beyitlerde kullanılan kelime sayıları göz önünde bulundurulduğunda Şeyh Gâlib'in daha çok yabancı kelime ve kelime grubu kullandığı görülmektedir. Bu da şairlerin dil tercihlerini göstermesi bakımından dikkate değer bir veri özelliği göstermektedir.

Sonuç

Kendi içinde bir karşılaştırma özelliği gösteren ve nazîre geleneği çerçevesinde yazılmış gazeller, benzer yönleri kadar farklılıkları da dikkat çekmektedir. İki ismi biraraya getiren "sen" redifli gazelerde; muhteva, ana ve ara fikirler, dış yapı (şekil) ve edebi sanatlar çerçevesinde benzerliklerin olduğu görülmektedir. Farklılıkların ise şairlerin hayatı ve şiir tarzı, dış yapı (şekil) ile dil ve anlatım özellikleri bakımından ön planda olduğu görülmektedir.

Çalışmamızda, Divan şiirinin yaşadığı döneme damgasını vuran ve son büyük şairi olarak kabul edilen Şeyh Gâlib'in, çağdaşı Nedîm'e yazdığı "sen" redifli Nazîre gazeli ve Nedîm'in "sen" redifli zemin şiiri

karşılaştırılmıştır. Ortaya çıkan önemli sonuçlardan biri yazılan şiirlerin, şairlerin kimliklerine dair fikir vermesidir. Dünya görüşü, sanat anlayışı ve şiir tarzı bakımından birbirine hiç benzemeyen bu iki ismi biraraya getiren gazeller, içerik olarak birbirinden çok farklı olmasalar dahi, karşılaştırma anlamında şairleri ön plana çıkardığını söyleyebiliriz. Gazeller, sadece şiirlerin ve buna bağlı unsurların dışında, şairlerin şairlik seyrini karşılaştırma fırsatı vermektedir.

Divan şiirinde dönemlerin, türlerin ve tarzların karşılaştırılabileceği gibi aynı yüzyılda yaşamış iki şairin, şairlik mecralarının da karşılaştırılabileceğini ve bu yöntemin geleneğin anlaşılmasını, şiirin geldiği noktayı ve gelişme çizgisini de göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Faydaları ve ortaya çıkaracağı sonuçlar, Divan şiirinde karşılaştırma bilimi yöntemlerinin daha çok işlenmeye başlanacağını da göstermektedir.

Kaynakça

- 1) Aytaç, Gürsel, *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.
- 2) Bayram, Yavuz, "Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi ve Bir Uygulama", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 16, (2004): 69-93.
- 3) Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Ankara: Aydın Kitabevi, 2008.
- 4) Horata, Osman v.dğr., *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları, 2003.
- 5) İsen, Mustafa, *Ötelerden Bir Ses*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1997.
- 6) Kalpaklı, Mehmet v.dğr., *Türk Edebiyatı Tarihi*, c. 2, İstanbul: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2007.

- 7) Köksal, M. Fatih, *Sana Benzer Güzel Olmaz-Divan Şiirinde Nazîre*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2006.
- 8) Macit, Muhsin, *Nedîm Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1997.
- 9) Mazıoğlu, Hasibe, *Nedîm'in Divan Şiirine Getirdiği Yenilik*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1957.
- 10) Mengi, Mine, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2006.
- 11) Okçu, Naci, *Şeyh Gâlib-Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Şiirlerinin Umumî Tahlili ve Divanının Tenkitli Metni*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993.
- 12) Rousseau, Andre M. ve Claude Pichois, *Karşılaştırmalı Edebiyat* çev. Mehmet Yazgan, İstanbul: MEB Yayınları, 1994.
- 13) Şentürk, A. Atilla ve Ahmet Kartal, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Dergâh Yayınları, 2005.
- 14) Tanpınar, A. Hamdi, *19' uncu asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, Çağlayan Kitabevi, 1976.
- 15) Üstüner, Kaplan, "Güler' Redifli Gazellerin Karşılaştırılması", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 28, (2010): 181-207.
- 16) Zöhre, Armağan, "Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi Çerçevesinde İki Hiciv Eseri: Har-nâme ve Sihâm-ı Kazâ", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 1, (2011): 66-74.

Künye:

Evecen, Doğan, "Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi Çerçevesinde Bir Nazire Geleneği Örneği: Şeyh Galib'in Nedim'e Yazdığı "Sen" Redifli Gazel", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* IV, (2013): 116-132.